

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 20-21, 47-53, 305; Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, s. 185, 277; Çeşmizâde, *Târih* (nşr. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1993, s. 67-68; Râşid, *Târih*, IV, 394-395; Rycout, s. 105-111; D'Ohsson, *Tableau général*, IV, 495-517; Atâ Bey, *Târih*, I, 34; Lutfî, *Târih*, I, 161-162; C. White, *Three Years in Constantinople*, London 1846, II, 165-166; *Düstur*, Birinci tertip, İstanbul 1296, IV, 76-77; İkinci tertip, İstanbul 1330, II, 675; İkinci tertip, İstanbul 1334, VI, 184, 347, 948-950; *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi* (1310), sy. 48, s. 198-199; *Salnâme* (1326), İstanbul 1323 r., s. 246-247; A. Heidborn, *Manuel de droit public et administratif de l'Empire ottoman*, Leipzig 1908, I, 268-269; A. H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent*, London 1913, s. 207-215; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 140-143, 323-641; *Ceride-i İlmiyye*, sy. 4 (1332), s. 155-157; sy. 11 (1333), s. 670-672; sy. 26 (1334), s. 656; Ali Himmet Berkî, *İslâm Şeriatında Kaza*, Ankara 1962, s. 82-86; a.m.f., "Osmanlı Türklerinde Yüksek İta Makamı", *Diyanet Dergisi*, IX/102-103, Ankara 1970, s. 423-427; Uzunçarşılı, *İlmiyye Teşkilâtı*, s. 195-209; Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara 1972, s. XXXVII-XLV, 1-3, 13-16, 28-34, 111; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adlî Rüşvet)*, İstanbul 1985, s. 141-145, 343-346; M. Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s. 144-148; Fahraddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, Ankara, ts., s. 117-126; R. C. Repp, *The Müftî of Istanbul*, Oxford 1986, s. XIX, XX, 51-52, 70-93, 112-118, 197, 207, 221-223, 290-296; *Türk Hukuk Lugatı*, Ankara 1991, s. 95; Y. Ziya Yörükân, "Bir Fetva Münasebetiyle, Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk", *ACÜFD*, 1/2-3 (1952), s. 137-160; M. Tayyib Okîç, "Bir Tenkidin Tenkidî", a.e., II/2-3 (1953), s. 219-290; R. W. Bullet, "The Shaikh Al-Islam and the Evolution of Islamic Society", *StI*, XXXV (1962), s. 53-68; Mehmed Vâmik Şükrü Altınbaş, "Fetva Eminleri", *Diyanet Dergisi*, II/10, Ankara 1963, s. 23-26; II/11 (1963), s. 24-25; II/12 (1963); IX/98-99 (1970); Uriel Heyd, "Some Aspects of the Ottoman Fetvâ", *BSOAS*, XXXII (1969), s. 35-55; Michael M. Pixley, "The Development and Role of the Şeyhülislam in Early Ottoman History", *JAOS*, XCVI (1976), s. 89-96; Ekrem Kaydu [Sarıkoçlu], "Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *İFD*, sy. 2 (1977), s. 201-222; a.m.f., "Şeyhülislamlık Makamı", *EAÜFD*, sy. 5 (1982), s. 197-218; Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, V/2, İstanbul 1981, s. 39-68; "Fetva", "Fetvahane", *TA*, XVI, 275-276; İsmet Parmaksızoğlu, "Meşihat", a.e., XXIV, 57-58; Pakalın, I, 621-622; III, 349; Reşat Ekrem Koçu, "Ağakapısı", *İst.A*, I, 246-247; M. Cavid Baysun, "Cemâli", *İA*, III, 85-88; a.m.f., "Ebüssü'ud Efendi", a.e., IV, 94; Semavi Eyice, "Ağakapısı", *DİA*, I, 463-464; a.m.f. — Necdet Sakaoğlu, "Ağakapısı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, I, 94-95; Mehmet İpşirli, "Bâb-ı Meşihat", *DİA*, IV, 362-363; Nesimi Yazıcı, "Ceride-i İlmiyye", a.e., VII, 407-408; İrfan Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", a.e., IX, 455-456.

FERHAT KOÇA

FEVÂİD

(الفوائد)

Bir muhaddisin veya çeşitli âlimlerin garîb ve nâdir rivayetlerini bir araya getiren kitap türü.

"Öğrenilen bilgi ve kazanılan mal" anlamındaki fâidenin çoğulu olan fevâid kelimesi "bir konuya dair faydalı bilgileri toplayan kitap" mânasında hemen her ilimde kullanılmakla beraber özellikle hadis ilminde bir âlimin veya çeşitli âlimlerin daha çok ferd* ve garîb* rivayetlerini toplayan eserlere ad olmuştur. Bir hadis birçok sağlam senedle nakledilse bile onun bir başka zayıf tarikelle rivayet edilmesi bazı muhaddislerin ilgisini çekmiş ve bu tür rivayetler çoğu küçük hacimli olan fevâidlerde bir araya getirilmiştir. Her biri hadis hafızı olan Ali b. Ca'd (ö. 230/844-45), Ali b. Hucr, Buhârî, Ali b. Harb et-Tâi, Semmûye diye bilinen Ebû Bîşr İsmâil b. Abdullah el-İsfahânî, Hanbel b. İshak, Abdân el-Ahvâzî (ö. 306/918) gibi âlimlere nisbet edilen fevâidler bu türün erken bir devirde ortaya çıktığını göstermektedir. Dârekutnî'nin (ö. 385/995) beşer onar varak hacminde on altı kadar fevâid kalemeye alması fevâidlere verilen önemi gösterdiği gibi onun şu eserleri fevâidlerin hem mahiyeti hem de genel olarak adları hakkında fikir vermektedir: *el-Fevâ'idü'l-efrâd*, *el-Fevâ'idü'l-muntekâ-tü'l-garâ'ibü'l-hisân*, *el-Fevâ'idü'l-muntekâ-tü'l-hisân li'bni Ma'rûf*, *el-Fevâ'idü'l-muntehabetü'l-el-muntekâ-tü'l-garâ'ibü'l-avâil* (Sezgin, I, 208).

Çeşitli âlimlerin rivayetlerini bir araya getiren tanınmış fevâidler arasında, Ebû Bekir eş-Şâfiî'nin (ö. 354/965) hocalarından âlî isnadla rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden, fakat talebesi Ebû Tâlib Muhammed b. Gaylân tarafından kaleme alındığı için *el-Gaylâniyyât* diye şöhret bulan *el-Fevâ'idü'l-muntehabetü'l-avâil* "ani's-şüyûh'u" (yazma nüshaları için bk. a.g.e., I, 191; Ebû Bekir eş-Şâfiî ve *el-Fevâ'id*'i üzerinde Hilmi Kâmil Es'ad Abdülhâdî Câmîatü Ümmî'l-kurâ'da doktora çalışması yapmıştır [1403/1983]), Ebû Bekir Ahmed b. Ca'fer el-Katîfî'nin *Elf dinâr* adıyla tanınan *el-Fevâ'idü'l-muntekâ-tü'l-efrâd* *ibü'l-garâ'ibü'l-hisân*'i (bu serinin 332 hadis ihtiva eden beşinci kitabı Bedr b. Abdullah el-Bedr tarafından *Cüz'ül-elf dinâr* adıyla yayımlanmıştır, Küveyt 1414/1993) ve Temmâm er-Râzî'nin muhtelif hocalara ait 395

hadisi derlediği *Fevâ'id*'i zikredilebilir. Ebû Süleyman Câsim b. Süleyman el-Füheyd ed-Devserî, bu sonuncu eserdeki rivayetleri bablarına göre tasnif ederek *er-Ravzû'l-bessâm bi-tertibî ve tahrici Fevâ'idü Temmâm* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1408/1987). Âlî isnadla nakledilen sahih ve garîb rivayetleri toplayan fevâidler de bulunmaktadır. İbn Ahî Mîmî diye bilinen Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Abdullah ed-Dekkâk'ın (ö. 390/1000) *el-Fevâ'idü'l-muntekâ-tü'l-garâ'ibü'l-hisân* "ani's-şüyûhü'l-avâil"i ile (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 506/4, vr. 64^a-74^b, diğer nüshaları için bk. a.g.e., I, 212) Ali b. Muhassin et-Tenûhî'nin hadis, tefsir ve güzel sözlere dair rivayetlerinden Muhammed b. Ali es-Sûrî'nin derlediği *el-Fevâ'idü'l-avâil mine's-şihâh ve'l-garâ'ib*'i (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut, ts., 5. cüz) bu tür eserlerdendir.

Bir âlimin ferd ve garîb rivayetlerini bir araya getiren fevâidlere misal olarak İbn Kânî'nin (ö. 351/962) *el-Fevâ'id*'i ile (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, Hadis, nr. 297, vr. 151-168) Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-İhmîmî'nin rivayetlerinden Abdülganî el-Ezdi'nin meydana getirdiği *el-Fevâ'idü'l-muntekâ-tü'l-avâil* "ani's-şüyûhü's-şihâ-tü'l" (Ezher Ktp., Mecmua, nr. 305; Bağdat Evkaf Ktp., nr. 2886/4) zikredilebilir.

Belli bir bölgeye mensup muhaddislerin rivayetlerinden derlenen fevâidler için de hadis hafızı Ebû's-Şeyh'in (ö. 369/979) *Fevâ'idü'l-İşbahâniyyîn* (Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye, nr. 547; Mecmua, nr. 38; Hadis, nr. 357, vr. 57-65) ve Hâfız Ebû Saîd Muhammed b. Ali en-Nakkâş el-İsfahânî'nin Iraklı muhaddislerden ve farklı hocalardan derleyip konularına göre tasnif ettiği, sahih ve zayıf 111 hadisten meydana gelen *Fevâ'idü'l-İrâkıyyîn* (nşr. Mecdî Seyyid İbrâhim, Kahire, ts.) adlı eseriyle Muhammed b. Ali es-Sûrî'nin *el-Fevâ'idü'l-muntekâ-tü'l-garâ'ibü'l-hisân* "ani's-şüyûhü'l-Kûfiyyîn" adlı eseri (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1407/1987) örnek olarak gösterilebilir.

İbnü'l-Kâss'ın (ö. 335/946) *Cüz' fihî Fevâ'idü Ebî Umeyr*'i (nşr. Sâbir Ahmed el-Betâvî, Kahire 1413/1992), bir hadisin ihtiva ettiği hükümleri ortaya koymak amacıyla yazılan fevâidlerdendir. Nitekim İbnü'l-Kâs bu eserinde, Hz. Peygamber'in Ümmü Süleym ile kocası Ebû Talha el-Ensârî'nin Kuba'daki evlerini zaman zaman ziyaret edip orada öğle uykusuna yatmasını ve çocukları Ebû

Umeyr'in küçük kuşu öldüğü zaman ona, "Ebü Umeyr, küçük kuşa ne oldu?" diye takılmasını hikâye eden sahih hadisten altmış altı hüküm çıkarmıştır.

Fevâid kelimesi sözlük anlamıyla çeşitli ilimlerde yazılan pek çok esere de ad olmuştur. Hadis kitaplarında her rivayet bir fâide kabul edilirken bu eserlerdeki her bilgi türü bir fâide sayılmıştır. Bu grup içinde zikredilebilecek eserler arasında, erken dönemde yazılanlardan Arap dil âlimi İbn Düreyd'e (ö. 321/933) nisbet edilen *el-Fevâ'id ve'l-ahbâr* (nşr. İbrâhim Sâlih, Beyrut 1407/1986 [*Nevâdir-rü'r-resâ'il* içinde, s. 5-40]) ve Şii-İmâmî Muhammed b. Ali el-Kerâcîkî'nin (ö. 449/1057) çeşitli konulara dair *Kenzü'l-fevâ'id*'i (nşr. Abdullah Na'me, I-II, Kum 1410) ile hadis ilminde Mâzerî'nin *Şahîh-i Müslim* şerhi olan *el-Mu'lim bi-fevâ'id-i Müslim*'i (nşr. Muhammed eş-Şazeli, I-III, Tunus 1987-1988), Muhammed b. Süleyman er-Rüdânî'nin *Kütüb-i Sitte* ile birlikte on dört kitabın hadislerini bir araya getirdiği *Cem'u'l-fevâ'id min Câmi'i'l-uşûl ve Mecma'iz-zevâ'id*'i (Cidde 1973), Şevkânî'nin mevzû hadislere dair *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*'sı (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, Kahire 1380/1960), fıkıh ilminde İbnü'l-Lahhâm diye bilinen Ali b. Abbas el-Ba'î el-Hanbelî'nin *el-Kavâ'id ve'l-fevâ'idü'l-uşûliyye*'si (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Beyrut 1403/1983), Kur'an ilimlerinde İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Fevâ'idü'l-müşevvağ ilâ ulûmü'l-Kur'ân ve 'ilmi'l-beyân*'ı (Beyrut 1982), kelâm ve akaid ilminde Kadızâde Ahmed Şemseddin'in *Ferâ'idü'l-fevâ'id fi beyâni'l-'akâ'id* (Konstantiniye 1223) adlı âmentü şerhi, Arap gramerine dair Kemâleddin el-En-

bârî'nin *Menşûrül-fevâ'id*'i (nşr. Hâtem Sâlih ez-Zâmin, Beyrut 1403/1983), tabakata dair Abdülhay el-Leknevî'nin *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*'si (Kahire 1324) sayılabilir.

Yazma eserlerin başında ve sonunda-ki boş yapraklara kaydedilen, bazan kitabın konusuyla hiçbir ilgisi bulunmayan bir kıta veya bir ilâç tarifi gibi dağınık bilgilere de fevâid denmiştir (bk. FEVÂİD KAYDI).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kâs, *Cüz' fihî Fevâ'idü Ebt' Umeyr* (nşr. Sâbir Ahmed el-Betâvî), Kahire 1413/1992; Ebü Bekir Ahmed b. Ca'fer el-Katîl, *Cüz'ü'l-elf dînâr* (nşr. Bedr b. Abdullah el-Bedr), Küveyt 1414/1993; Muhammed b. Ali en-Nakkâş, *Fevâ'idü'l-'İrâkıyyin* (nşr. Mecdî Seyyid İbrâhim), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Kur'ân); Muhammed b. Ali es-Sûrî, *el-Fevâ'idü'l-muntekât ve'l-garâ'ibü'l-hisân 'ani's-şüyûhi'l-Kâfiyyin* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1407/1987; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 10; Sezgin, *GAS*, I, 191, 208, 212; Câsim b. Süleyman el-Füheyd ed-Devserî, *er-Ravzü'l-bessâm bi-tertibî ve tahtîri Fevâ'idü Temmâm*, Beyrut 1408/1987; Meshûr b. Hasan b. Selmân - Râid b. Sabrî, *Mu'cemü'l-muşannefâtü'l-vâride ft Fethü'l-bârî*, Riyad 1412/1991, s. 311-324; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 173-184; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 921-926; "Fevâid", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VII, 4067.

M. YAŞAR KANDEMİR

FEVÂİD KAYDI

Yazma eserlerin başında ve sonunda bulunan boş yapraklara okuyucular tarafından düşülen bazı notlar.

Eskiden yazma eserlerin ciltlenmesi sırasında baş ve son taraflarına, metnin dış tesirlerden zarar görmemesi ve gerektiğinde bazı notların kaydedilebil-

mesi için "vikâye (koruma) varakları" denen birkaç ilâve yaprak konulurdu; bazan da esas metnin yazıldığı kâğıtların son formasında metin bittikten sonra birkaç sayfa boş kalırdı. Bu boş yapraklara, esere zaman içinde sahip olanlar tarafından temellük ve tesâhüb kaydı, mütalaa kaydı, vakıf kaydı gibi notlar düşülür, çok defa bunların dışında beyitler, başka eserlerden çıkarılmış faydalı bilgiler, bazı önemli kişilerin veya kendi aile fertlerinin doğum ve ölüm tarihleri, ilâç reçeteleri, zelzele, salgın hastalık, yangın vb. toplum hayatında iz bırakmış felâketler yahut zafer ve fetih günleri de kaydedilirdi. Genellikle birkaç satır veya biraz daha fazla olan bu notları konu ve mahiyetleri açısından sınırlandırmak mümkün değildi.

Yazma eserleri tavsif ederken fevâid kayıtlarının da dikkatle incelenmesi ve önemli görülenlerin belirtilmesi gerekir. Nitekim eski müellifler rivayet, kiraat ve semâ kayıtlarını nasıl önemli kabul etmişlerse bu kayıtları da aynı derecede önemli sayıp dikkatle incelemiş ve değerlendirmişlerdir. *Mu'cemü'l-üdebâ'* müellifi Yâkût el-Hamevî ile *Vefeyâtü'l-a'yân* müellifi İbnü'l-Hallikân bunların en önde gelenleridir. Fevâid kayıtları araştırmacılara yazma eserin geçişinin hangi tarihlere kadar uzandığını belirleme hususunda yardım etmekte, ayrıca zaman zaman günümüze kadar gelmeyen eski kitaplardan aktarılmış notlar olmaları, bazan kaybolmuş bir eserin bir parçasını teşkil etmeleri, bazan da önemli şahsiyetlerin doğum-ölüm tarihlerini, çocuklarının isimlerini vermeleri açısından değer taşımaktadırlar. Meselâ Yûnus Emre'nin biyografik eserlerde yer almayan ölüm tarihi Adnan Erzi tarafından bir yazma eserin fevâid kayıtlarından tesbit edilmiştir. Aynı şekilde İbn Kuteybe'nin de hayatının önemli bir devresi, *Edebü'l-kâtib* adlı eserinin yazma nüshalarından birine bir öğrencisinin düşmüş olduğu fevâid kaydıyla aydınlatılmış, özellikle hayatının son günlerini nasıl geçirdiği bu notlardan öğrenilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nihat Mazlum Çetin, "Yazma Eserlerin Tanınması", *İlim ve San'at*, sy. 30, İstanbul 1991, s. 64 (bu madde esas itibarıyla Nihad M. Çetin'in, İÜ. Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda "İlmî Araştırmalarda Temel Bilgiler ve Usûl" adlı altındaki verdiği derslerde tutulan notlara dayanmaktadır).

İçinde fevâid kayıtları bulunan bir mecmuadan iki sayfa ve bu mecmuadaki Yûnus Emre ile ilgili kayıt (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 7912, vr. 40^b-41^a ve 40^b'den detay)

